

UTDRAG UR BOKEN SEGLA MÄLAREN
AV CLAES LINDAHL seglamälaren.nu

Drottningholm. J A Berg, A Mayer och A Nay. *Sverige framställt i Taflor*, 1850–56.

8. ARKITEKTERNA VID MÄLAREN

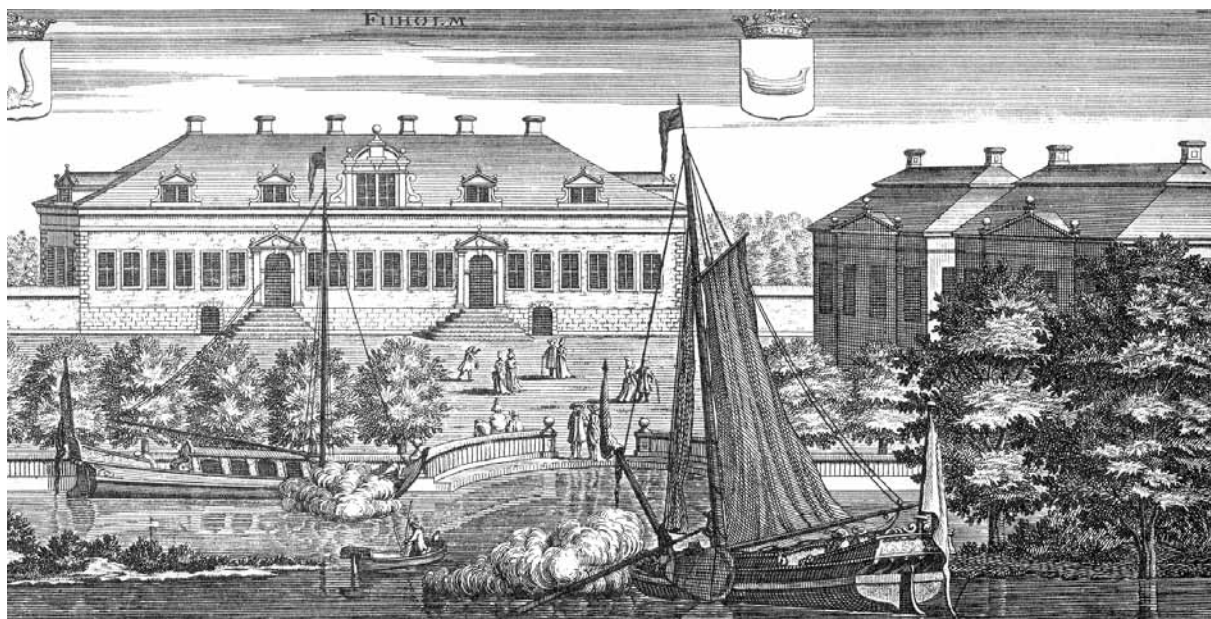
”Han var rädd för sjön, men innan han vet ordet av, sitter han i ett ovalt rum med vitt och förgyllning och med röda sammetssoffor. Så fint rum hade han aldrig förr sett. Men det bullrar och skakar. Han tittar ut genom ett litet fönster och nu ser han gröna stränder, blågröna vågor, höskutor och ångbåtar tåga förbi... bryggor med vimplade segelbåtar, stugor med höns utanför och en skällande hund; solen skiner på fönsterrader, som ligga på marken, och gubbar och gummor gå med vattenkannor och krattor; så blir det idel gröna träd igen, som luta sig ned över vattnet, gula badhus och vita; det smäller ett kanonskott över hans huvud, bullret och skakningarna upphör; stränderna stanna. Han leds upp för trappan, som har en ledstång av guld, och han ser ett stort, stort slott. – Här bor kungen, säger någon. Det var Drottningholms slott; det vackraste minnet från hans barndom, sagböckerna inräknade.”

August Strindberg, Tjänstekvinnans son – del 1, 1886.

Mälarseglaren som intresserar sig för de historiska byggnader som ligger längs sjöns stränder kan inte undgå ett par namn på de arkitekter som ritade och ledde det mesta av byggandet under svensk stormaktstid. Det var två far och son-par: Simon och Jean de la Vallée respektive Nicodemus Tessin d.ä. och d.y. Dessa fyra hade en helt dominerande ställning som arkitekter för kungahuset och adeln från 1630-talet och ett sekel framåt när stormaktstidens rikedom, pompa och ståt skulle uttryckas i byggnader och trädgårdar. De var alla invandrare eller barn till invandrare. Simon och Jean de la Vallée var fransmän, och Nicodemus Tessin d.ä. var född och uppvuxen i Stralsund i tyska Pommern. Efter dessa fyra var Sverige som stormakt slut, pengar till nya slott och herresäten försvunna. Carl Hårleman som tog vid därefter fick anpassa arkitekturen till ett fattigare Sverige. Han lade därmed grunden för mycket av det vad vi idag kallar den svenska stilen även om det var Frankrike han sökte efterlikna.

Simon de la Vallées korta karriär i Sverige

Sverige hade inte mycket att skryta med i form av arkitektur i stormaktstidens begynnelse. Det var så illa ställt att efter Gustav II Adolfs död i dimman vid Lützen 1632 ville man inte bjuda in några utländska dignitärer till begravningen i Stockholm. Man skämdes för huvudstadens utseende. Men saker och ting skulle ändras. När krigen skapade förmögenheter åt dess ledare kallade de nyrika adelsmännen till sig de mest berömda proffsen i Europa. Först var det fältmarskalken Åke Tott som tog kontakt med fransmannen Simon de la Vallée för att bygga sig ett palats vid Mälaren i Ekolsund för att kröna sin bana. De la Vallée (1590 – 1642), som vid tidpunkten arbetade i Holland för prins Henrik av Oranien, kom från en gammal väletablerad fransk byggmästar- och arkitektsläkt. Hans far hade bland annat byggt Luxembourgpalatset i Paris. När han våren 1637 anlände till Sverige var han en man i medelåldern, änkling med två

Axel Oxenstiernas Fiholm vid Sörfjärden, en del av Mälaren, som det avbildades i Dahlbergs Suecia. Slottet är ett av Simon de la Vallées främsta verk under dennes korta karriär i Sverige.

tonårssöner. Jean som var tretton år vid ankomsten till Sverige gick redan som lärling hos pappa.

Simon de la Vallées verksamhet i det nya landet innebar framväxten av en ny yrkeskår i Sverige. Hittills hade murarmästaren dominerat byggandet, bestämt hur man byggde och hur det skulle se ut. Den franske arkitekten ändrade på detta: nu var det arkitekten som stod för konsten och utformningen medan murarmästaren stod för hantverket under arkitektens ledning. De la Vallée satte också stil på trädgårdarna till slotten, lika viktiga som husen för att spegla ägarens makt, status och rikedom. Pampiga barockträdgårdar lämnade hans ritblock, parker som det krävdes arméer av trädgårdsarbetare att hålla i tukt. Men billig arbetskraft fanns det även om kriget på kontinenten slukade allt mer folk.

Simon de la Vallée fick de stora byggnadsuppdragen. När Axel Oxenstierna, Sveriges ledande statsman vid denna tid, skulle bygga sig sina slott Tidö och Fiholm

vid Mälaren samt ett palats i huvudstaden anlidade han fransmannen. När ett Riddarhus skulle skapas i Stockholm var de la Vallée arkitekten. Men fransmannens bana i sitt nya hemland fick ett abrupt slut. Fem år efter att han satte sin fot på svensk jord blev han offer för dåtidens blinda våld: omkullriden och dräpt av en full och aggressiv överste på Stortorget i Stockholm, en välkänd buse som tack vare sin släktskap med Axel Oxenstierna slapp undan med böter för sin gärning.

Sonen Jean tar över

Istället för att importera nya arkitekter skickade hovet Simon de la Vallées nu artonårige son Jean på en lång studieresa till Frankrike och Italien för att han sedan skulle kunna ta över efter fadern. Han blev därmed den förste konstnären i Sverige som fick statligt stöd för studier av den sorten. Jean de la Vallée (1624–1696) kom tillbaka 1650 och fick direkt en ställning som den ledande arkitekten i vårt land, utnämnd till kunglig arkitekt. Ett av hans första projekt var en äreport till Drottning Kristinas kröning. Tyvärr gjordes denna i trä och tyg istället för den marmor som man sökte imitera. Annars hade Stockholm haft en minst lika ståtligt monument som Triumfbågen i Paris.

Under de följande årtiondena ritade Jean de la Vallée en rad storbyggen i Stockholm och kring Mälaren. Det var han som skulle fullfölja Riddarhuset och därmed gå till eftervärlden som skaparen av Sveriges kanske vackraste byggnad. Han hjälpte Magnus Gabriel de la Gardie att bygga om Mälarslotten Ekholmen och Karlberg. Han ritade det vackra Runsa vid Skarven, och det är sannolikt också Jean de la Vallée som ritade Carl Gustaf Wrangels Skokloster. Han lade även grunden för en inhemsk utbildning av arkitekter.